

Тема виникнення та становлення української родової та особової геральдики на ранньому етапі надалі залишається “білою плямою” в українській історіографії. Тому й нічого дивного, що в багатьох сучасних публікаціях це питання розглядається в рамках схем, запропонованих ще польськими дослідниками в кінці XIX – на початку XX ст., окремі з яких намагалися трактувати руську (українську) геральдику як “доньку” або “молодшу сестру” польської. У свою чергу це призводило й до спекуляцій, що, мовляв, основна маса руської шляхти була прийшлою, німецькою, хоча і складно було витлумачити з якого дива вона раптом так швидко “зрушилася” за своєю культурою та традицією. Праця Олега Однороженка пропонує новий погляд на цю проблему.

Розглядана книжка складається зі вступу, трьох глав, що викладають матеріал за хронологічним принципом (XIV, XV та XVI ст.) і діляться у свою чергу на підрозділи, висновків і списку використаних джерел і літератури. Автором співставлено повідомлення різних рукописних та публікованих гербовників разом зі сфрагістичним матеріалом. На підставі цього вдалося довести самобутній характер руської родової геральдики, показати її відмінність від польського герботворення та визначити причини її пізнішої

“стандартизації” за зразком польської геральдичної системи. Подібні висновки дають змогу зрозуміти, що руська родова геральдика на тих українських землях, які потрапили після упадку Руського королівства до складу Польської корони, мала ідентичний характер, що й на Волині, Брацлавщині чи Київщині, тобто – на землях, які до Люблінської унії перебували в складі Великого князівства Литовського й де індивідуальний характер давніх родових гербів зберігся значно краще до кінця XVI ст.

Ще одним цікавим здобутком монографії є розгляд термінологічного питання про українські назви родових гербів у польській геральдичній системі (с. 33-56). Хоча цей матеріал і був давніше опублікований як окрема стаття¹, проте він вдало доповнює зміст розглядової книжки. Суть проблеми полягала в тому, що тривалий час специфічні польські терміни для визначення назв окремих гербів в українській мові намагалися або дослівно калькувати, або перекладати, або й створювали якісь неоконкретні мовні конструкції. Запропонований же автором шлях опирається на практику передачі гербових назв у руськомовних оригінальних джерелах. Такий підхід дійсно дозволяє максимально грамотно відобразити специфічні терміни. Можливо, після додаткових обговорень спірних моментів і врахування певних філологічних особливостей, у цьому питанні можна буде поставити крапку.

У розгляданій монографії автор досить мало уваги приділяє історіографії проблеми та критиці вже усталених постулатів. Некритичне ставлення до окремих джерел особливо стає відчутним, коли від загальних проблем переходиться до розгляду конкретних родів чи гербів. У цьому разі інформації з гербовників і печаток вже недостатньо, а необхідно залучати ширші генеалогічні дослідження. Як приклад можна навести проблему герба Копистинських, котрі мали би вживати два різні знаки: і Сас, і Леліву (с. 191-192). Проте вже в самому розгляді маємо інше написання прізвища як Копистенські, а архівні джерела приносять ще іншу форму – Копистянські. Етимологічно появу такого прізвища пов’язують з поселенням Кописно біля Перемишля, хоча є й спроби виводити його від Копистина на Поділлі. Тому очевидно, що для конкретних висновків у таких випадках необхідно проводити детальні генеалогічні дослідження, щоб з’ясувати – чи мова йде про представників одного роду (з різним написанням прізвища), чи кількох різних родів, для яких використання відмінних гербів буде цілком природним.

До третьої глави включено окремий підрозділ “Родова геральдика львівських міщан”, який, на мою думку, дещо випадає з контексту. Автор обґрунтовує потребу розгляду цього питання в рамках теми тим, що “по-перше, зовнішнє оформлення міщанських гербів практично нічим не відрізняється від витворів шляхетської геральдики”, а “по-друге, з юридичної точки зору геральдична практика

доби середньовіччя не знала жодної різниці між шляхетським та міщанським гербом” (с. 233). Для підтвердження другої тези як доказ наводиться цитата з трактату Бартоло ді Сасоферато. Проте цей аргумент є вельми невдалим, оскільки зсунутий “у часі й просторі”: згаданий трактат датується XIV ст., а знаки львівських міщан – XVI ст., й також очевидно, що геральдична практика в італійських землях відрізнялася від юридичного статусу гербів у Східній Європі (й на західноукраїнських землях зокрема). Далі автор подає вже відомі тези, що геральдика міщанства “мала в своїй основі німецькі геральдичні традиції” (с. 234) та дає виклад матеріалу, що, фактично, є компіляцією з праць В. Лозінського. На жаль, цей підрозділ залишає більше запитань, ніж відповідей: чи герби-гмерки вживалися лише у Львові, чи функціонували і в інших “руських” містах (оскільки й у Перемишлі, Сяніку, Дрогобичі чи Самборі німецьких колоністів також вистачало); якщо ні, то чим був обумовлений особливий статус цього явища у Львові; де ще діяла подібна система в польських, чеських чи німецьких землях?

Чи не найбільшим недоліком праці О. Однороженка є відсутність іменного та географічного покажчиків. Для робіт такого роду, з великою кількістю згадуваних у тексті власних назв, а особливо – при різночитанні та спотворенні окремих з них у цитованих джерелах, брак покажчиків значно утруднює використання книжки. Подекуди навіть годі зрозуміти про що йде мова, оскільки назви осіб неідентифіковані, а населені пункти – нелокалізовані. Викликає запитання й поданий перелік використаних джерел і літератури, оскільки деякі з указаних у ньому праць ні тематично, ні хронологічно відношення до теми монографії не мають. Натомість чомусь опущено низку новіших публікацій, які могли б доповнити чи уточнити окремі спірні моменти.

Певні зауваження викликає вживана автором термінологія. Особливо це стосується визначення форм щитів, які у тексті подаються як “готичні”, “ренесансові”, “іспанські” або “німецькі”. Тут і непосвяченому в тонкощі геральдичного блазонування видно не зовсім вдале змішування різних понять – визначення форми за художнім стилем та за надуманою “національною приналежністю”. Очевидно, що оптимальним було б характеризувати форму щита за геометричним виглядом, або й взагалі ці визначення опускати, оскільки принципового значення для загальних підсумків вони не мають. Адже у висновках автор наголошує, що значення не має навіть “наявність чи відсутність щита на печатці” (с. 290).

Судячи з тексту, праця видана в авторській редакції без літературного редагування. Тому доволі часто в ній трапляються русизми (особливо – у закінченнях називного відмінку множини іменників другої відміни чоловічого роду: 54 герба (с. 20), три стовпа (с. 86), три вруба (с. 124, 200), три ріжка (с. 204) тощо), полонізми чи діалектизми (“поземо” (с. 31, 83, 97), “доземний” (с. 86, 124, 223)), або й невдалі новотвори (наприклад – “**довколовий** напис” (очевидно, малося на увазі “коловий напис” чи “напис по колу”) або “**волов’ячі** роги”). Ці “технічні” помилки псують загальне враження від книжки й при належному літредагуванні їх можна було уникнути.

Підсумовуючи, треба зазначити, що монографія О. Однороженка не вирішує повністю питання про виникнення та становлення родової геральдики Руського королівства та Руських земель Польської корони XIV-XVI ст. Однак вона озвучує проблему, окреслює нову схему розвитку українського родового герботворення на цих землях, а також провокує (в позитивному значенні цього слова) до дискусії та поглиблення досліджень із застосуванням ширших методів. У цьому її основна цінність. Тому маємо надію, що невдовзі ця тема збагатиться новими публікаціями, які значно розширять наші знання про становлення української геральдики на ранньому періоді.

Примітки:

¹ Однороженко О. До питання про українські назви родових гербів Корони Польської // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – К., 2007. – Ч. 14. – С. 116-129.